

МАРФАЛОГІЯ І АРФАГРАФІЯ

§ 22. Самастойныя і службовыя часціны мовы

148. Прачытайце, ставячы словы ў патрэбным парадку і ў патрэбнай форме так, каб атрымаўся дыялог. Дзякуючы чаму сказы набылі сэнс?

Брат пытаецца ў малодшай сястры, якой доўга не было дома:

— Ты, быць, дзе?

— Сяброўка, у, лепшая. Мы, ёй, з, лялькі, у, гуляць.

— І, хто, выйграць? (З часопіса «Бярозка»).

Якія словы маюць самастойнае лексічнае значэнне?

Назавіце словы, якія абазначаюць прадмет, прымету прадмета, дзеянне, замяняюць назву асобы. Якія словы выконваюць службовую функцыю? Для чаго яны ўжываюцца ў маўленні?



У беларускай мове ўсе словы падзяляюцца на разрады, якія называюцца **часцінамі мовы**. Падзел слоў на часціны мовы адбываецца на аснове іх агульных рыс — лексічных значэнняў (прадмет, прымета, дзеянне, лік і інш.), марфалагічных прымет (род, лік, склон, скланенне, спражэнне і інш.), сінтаксічнай ролі, спосабу словаўтварэння.

Усе часціны мовы падзяляюцца на **самастойныя і службовыя**.

149. Прачытайце тэкст. Падбярыце да яго заглавак.

Праблема часцін мовы неаднойчы ўзнікала перад мовазнаўцамі розных эпох і народаў. Яшчэ ў чацвёртым стагоддзі да нашай эры Арыстоцель падзяліў усе словы на 4 часціны мовы. Вядомыя

рускія вучоныя, пачынаючы з М. В. Ламаносава, выдзялялі 8 часцін мовы. «Беларуская граматыка» Браніслава Тарашкевіча вылучала 9 часцін мовы: **«імя, прымета, чысло, займя, дзеяслоў, прыслоўе, прыйма, злуч, кліч»**. У больш познія класіфікацыі айчынных мовазнаўцаў уключана 10 часцін мовы (*Паводле Л. Сямешка*).



Падбярыце да выдзеленых назваў часцін мовы сучасныя адпаведнікі. Раскрыйце лексічнае значэнне слова *мовазнаўца*.

150. Прачытайце тэкст. Вызначце стыль і тып маўлення.

Падарунак

У Толі і Колі на двух адзін дзень нараджэння. Толя і Коля — блізняты.

Тата і мама доўга абмяркоўвалі, што ім падарыць.

— Трэба іх саміх спытаць, — прапанавала мама.

— Я хачу хамяка, — не задумваючыся, сказаў Толя.

— Добра, — сказаў тата. — Хмяк не сабака, у кватэры трымаць лёгка.

— А я хачу рыбак! Акварыум! — запатрабаваў Коля.

— І акварыум можна. Рыбкі не брэшуць, — сказаў тата.

— **А мама што нам падорыць? — спытаў Толя.**

— Вы ў нас агульныя, і падарункі будуць агульныя, — адказаў тата, але запытальна паглядзеў на маму.

— А я торт куплю, — сказала мама.

— Эх, лепш бы ў нас былі два дні нараджэння. Мы б два разы святкавалі, у нас былі б два тарты! (*Паводле П. Місько*).

Выпішыце з тэксту прыклады самастойных часцін мовы, якія абазначаюць прадмет, прымету, дзеянне. Назавіце гэтыя часціны мовы.

Знайдзіце ў апошняй рэпліцы слова, якое выражае эмоцыю расчаравання.

● Прывядзіце з тэксту прыклады запазычаных слоў. Па якіх прыметах вы іх вызначылі?

● Растворыце пастаноўку знакаў прыпынку ў выдзеленым сказе.

151. Прачытайце тэкст. Вывзначце яго тэму.

Ёсць шмат правіл, як прымаць падарункі. Адны лічаць, што трэба хуценька схваць пакунак і, калі госці пойдучь дадому, паглядзець, што ж табе падарылі. Іншыя, наадварот, думаюць, што трэба адразу ж паглядзець падарунак і выказаць свае адносіны да яго. Вы, безумоўна, шмат атрымлівалі цікавых і нечаканых падарункаў. Які падарунак вам асабліва запомніўся і спадабаўся?

Парайце сябрам, якога правіла трэба прытрымлівацца, прымаючы падарунак, каб не пакрыўдзіць таго, хто яго падарыў.



Разыграйце з суседам па парце сітуацыю віншавання, апісаўшы падарункі, якія вы зрабілі б адзін аднаму. Прыдумайце словы віншавання на дзень нараджэння сябра.

152. Прачытайце верш. Падбярыце да яго заглавак.



Калі б магла в..сёлку з неба **зняць**,
Я падарыла б маме.
Каб з **хмара**к я магла дыван саткаць,
Я падарыла б маме!
Пралескі ўсіх л..соў і стужкі^ф рэк
Я падарыла б маме.
І ласку, і ц..пло на **доўгі** век
Я падарыла б маме!
Св..тло б..роз і пес..ньку **малой**
Сініцы сін..крылай —
Хачу паднесці ўсё, што мне самой
Матуля падарыла!

Э. Агняцвет.

Спішыце верш, устаўляючы прапушчаныя літары. Абзначце, якімі часцінамі мовы з'яўляюцца выдзеленыя словы.